

◀ KRONIKA. ▶

Vasičeva knjiga „Karakter i mentalitet jednog pokolenja“ je prošla brez diskusije o njeni vsebini. Par revij je sicer prineslo referate o njej, toda nobeden ni razmotrival pravilnosti ali nepravilnosti njenih zaključkov in rezultatov, kar je toliko bolj čudno, ker se dandanes že vsak uvodničar političnih dnevnikov bavi s psihologijo narodov in filozofijo zgodovinskega razvoja. Po tem splošnem nagnenju današnje inteligence, da dovaja današnji razvoj dogodkov v kolikor mogoče globoko psihološko in filozofsko zvezo s preteklostjo in bodočnostjo, bi človek pričakoval, da bo Vasičeva knjiga našla več razumevanja in razpravljanja, kakor se je to res zgodilo. Ocenjevalec beogradsko-novosadskega „Dneva“ jo je smatral kot nekako patrijotično delo, v katerem je avtor „savesnošću ozbiljnog naučenjaka, pa ipak lepim literarnim i bogatim stilom razgradio tačno sve psihološke motive i osobine, što pružiše snage našem napačenom pokoljenju, da izdrži sedmogodišnja krvava iskušnja i privede kraju grandiozno delo našeg oslobodjenja“. Ocenjevalec „Knjiž. Juga“ jo na drugi strani presoja samo kot knjigo, polno nerodnih stilističnih napak in naivnih izrazov, ki se žal res najdejo v knjigi v precejšnjem številu. Skoro najboljša je še ocena *Melika*, ki po svojem bistvu ni ocena, ampak referat vsebine s kratko opazko, da je Vasičevo razglabljanje včasih preidilicnega značaja.

Knjiga je v prvi vrsti užaljen protest proti znanemu psihologu *Gustavu Le-Bonu*, ki se izraža o balkanskih narodih jako omalovaževalno in malicijozno. Balkanski narodi, seveda tudi Srbi, so po Le-Bonovem mnenju nesposobni, da kulturno napredujejo, polni najbesnejšega sovraštva do Turkov in do svojih balkanskih sosedov. Komaj osvobojeni turškega jarma obračajo vso svojo mržnjo proti svojim sosedom in se masakrirajo brez milosti. Zato je bilo turško suženjstvo za njih najboljši politični režim, režim, ki je bil najbolje prilagoden njihovi mentaliteti. Vasiča je naravno taka kruta in očitno krivična sodba zbolela in v dolgem razpravljanju o lastnostih Srbov poskuša pobijati Le-Bonovo naziranje vsaj v kolikor se tiče Srbov.

Ta trud pa je na eni strani brezuspešen in skoraj smešen, na drugi strani pa popolnoma zagrešen, kar se tiče načina, po katerem je hotel izpodbiti Le-Bonove trditve. Zanimivo je, da se Vasič ni trudil, da bi dokazal, da so Srbi sposobni za napredovanje v kulturi, ampak da se je z vso silo vrgel na to, da dokaže, da Srbi ne poznajo plemenske mržnje, tudi ne proti svojim stoletnim zatiravcem Turkom in pa, da so miroljuben narod. Da bi dokazal, da Srbi ne poznajo te mržnje, pripoveduje, kako so srbski vojaki prijateljsko občevali s Turki v Stari Srbiji in kako so viteško ravnali z Bolgari v bojni črti. Vsak lahko vidi, da stoji tako dokazovanje na jako slabi podlagi, ker zamenjuje psihologijo posameznika s psihologijo mase. Primerov viteškega in človekoljubnega medsebojnega občevanja vojakov in civilistov „sovražnih“ narodov bi lahko našli na milijone in vendar bi nobenemu ne padlo v glavo, da bi trdil, da se dotični narodi, katerim pripadajo viteški vojaki, ne sovražijo med seboj. Čudno je, da je mogel Vasič zabresti v tako napako, ko bi že kot človek, če ne kot učenjak moral vedeti, da je psihologija posameznika nekaj temeljno različnega od psihologije mase. Mlatil bi prazno slamo, ako bi hotel naštevati slučaje, ki dokazujejo, kako

je kak človek kot pojedinec popolnoma drugo bitje, kakor pa isti človek v družbi z drugimi. Na ta način ne bo nikdar dokazal, da Srbi ne poznajo rasnega sovraštva in njegova knjiga se zdi kakor obširnejša diplomatska nota pretkanega diplomata, ki smelo in resno trdi stvari, katerih sam ne verjame. Odkritosrčen bravec se skoraj sramuje, ker najde v knjigi odločno zanikana svoja tako primarna čustva, kakor je sovraštvo do nesimpatičnih narodov, ki ga vsak drugi take odkrito priznava. Mislim, da se Srbu ni treba niti najmanj sramovati, ako n. pr. Kováč v „Savremenuku“ priznava, da sta na macedonski fronti udarili dve besni mržnji druga na drugo in ravno tako lahko Slovenec mirne duše prizna, da globoko mrzi Italijana in Nemca, kakor mu Nmec in Italijan iz dna duše povračujeta njegove simpatije. Dokler ne najdemo znanstvenega merila za jakost mržnje, lahko tudi brez oviukov priznavamo, da se na Balkanu sovraži temeljitejše in ostrejše, kakor na severu, pa bodisi temu kriva geografija, ki nas je postavila v južne, bolj vroče kraje, bodisi zgodovina, ki nas je stoletja učila samo bridkost mržnje proti tlačitelju, bodisi instinkti, podedovani od pradedov. V nobenem slučaju se nam naših prvobitnih čustev ni treba sramovati in jih zakrivati, še manj pa zanikavati.

Še težje je dandanes govoriti o miroljubnosti, oziroma bojaželjnosti kakega naroda. Gotovo je, da so danes miroljubni vsi narodi, ki so sodelovali v svetovni vojni. Gotovo je tudi, da so celó v mirnih časih nekateri narodi bojaželjniji kakor drugi. Ali pa mi Slovani, torej tudi Srbi, spadamo med miroljubne ali med bojaželjne narode, naj si vsak odloči sam po svojem okusu. Originalna ni Vasičeva trditev o miroljubnosti Srbov, ker je isto trdil že cesar Mavricij o balkanskih Slovanih, cesar Konstantin Porfirogenet o Hrvatih posebe in romantik Herder o vseh Slovanih sploh. Zgodovina govori včasih nekoliko drugače, o Čehih n. pr. že v 10. stoletju, da so bili „plus fortitudine quam fortuna donati“, toda kakor rečeno, v tem oziru se ravna lahko vsak po svojem okusu. Da postajamo vsaj Slovenci vedno bolj miroljubno pleme, bi se dalo menda statistično dokazati po vedno bolj miroljubnem poteku nedelj in cerkvenih shodov, ki so svojedobno nudili najlepšo priliko za izražanje bojaželjnosti. Ali se bo pokazala ta bojevitost kdaj v drugi smeri in drugi zunanosti, bo pokazala bodočnost. Dokler pa hočemo biti mlad narod, nam tudi malo nemirne bojevitosti ne bo škodilo v našem ugledu na zunaj, še manj pa svežosti na znotraj.

Vasičevo dokazovanje pa ne sloni samo na slabotnih in nepravilnih zaključkih, temveč je tudi popolnoma brezuspešno. Ako je Vasič pisal knjigo za Le-Bona, bi si bil lahko mislil, da ga ž njo ne bo spreobrnil že zaraditega ne, ker Le-Bon slovanske knjige ne bo čital. Tudi ako bi jo čital in ako bi knjiga bila globokejša, kakor je v resnici, bi to malo koristilo. Naziranje spada pri vsakem človeku v verska čustva in teh ne more nihče odstraniti niti z najjačimi dokazi. Pač pa bi bil lahko Vasič Le-Bona diskreditiral, ako bi bil pokazal, odkod je Le-Bon zajemal svoje znanje o balkanskih narodih. Le-Bon je spoznaval Balkan v Mostarju, kakor pripoveduje Vasič, in mislim, da bi se ne motil preinudo, ako bi snatral njegova naziranja kot izraz uradnih, oziroma uradniških avstrijskih krogov na Balkanu. Pri čitanju citatov iz Le-Bona — cela knjiga je žal nedostopna, ker je izšla med vojsko — se mi vsaj zdi, da sem slične nazore slišal že zdavnaj prej, in sicer iz ust nekega bivšega avstrijskega uradnika. Po svojem rojstvu je bil ta človek poljski žid, po svoji izobrazbi c. in kr. feldwebel, ki se je udeležil okupacije, pozneje pa prestopil v civilno službo in postal politični adjunkt in vodja raznih

političnih ekspozitur. Besedo „Srb“ je reško izgovoril brez atributa „prokleti“, in o ostalih Balkancih se je navadno čula sodba „Bande“. In omenjeni uradnik v svoji sodbi ni bil pojedinec, ampak tip cele generacije importiranih uradnikov, ki so globoko zamrzeli Balkan vsled njegove zaostalosti in primitivnosti in ki so bili v svoji mrznji slepi za dejstvo, da se je kulturni nivo teh omrženih „Balkancev“ razmeroma naglo dvigal. Kakor rečeno, bi se menda ne motili preveč, ako bi trdili, da izvira Le-Bonova sodba iz teh krogov. Sorodna ji je vsaj zelo in krivična in nenormalno pretirana za eno veroizpoved, kakor tudi za drugo. Antipatija in nepoznavanje duše je Le-Bona dovedlo v en ekstrem, stremljenje, da Srbe prikaže v kar najboljši luči, pa Vasiča v drugega. Krivično je naziranje in sodba Le-Bona, netocne so trditve Vasičeve.

Jako neprijeten vtis dela tudi peti odstavek Vasičeve knjige o „demokratski“ tezi Tolstega in „aristokratski“ tezi Nietzscheja, ker kaže, kako malo si je Vasič ogledal zgodovino historijografije. Vasič nam predstavlja Nietzscheja kot duševnega voditelja onih, ki smatrajo potek zgodovinskega razvoja za rezultat izjemno nadarjenih vojskovodij in državnikov, za produkt pojedincev, Tolstega pa predstavlja kot voditelja onih, ki „v anonimnih masah gledajo prave pokretače zgodovine“. Vasič bi bil lahko videl, da je Nietzsche samo en član v dolgi vrsti zgodovinarjev od časa Grkov pa do danes, ki jih navadno štejemo v takozvane „politične“ zgodovinarje, in da Tolstoj ni bil prvi in ne glavni med onimi, ki so kult pojedinih velikih oseb zametavali in na njihovo mesto kot gonilno moč svetovnega razvoja postavljali druge faktorje, bodisi ideje, bodisi maso, bodisi gospodarske, življenjske potrebe.

Kolikor so nekateri deli Vasičeve knjige slabokrvni in nezadovoljujoči, toliko so zopet drugi boljši. Nekatera izmed Vasičevih opazovanj so točna in kažejo sposobnost vglabljanja v psiho naroda in sposobnost, da ta opazanja dobro izrazi. V vsej spominski literaturi Srbov, ki je do sedaj že precej obilna, se ne najde tako dobro slikano duševno stanje Srbov za časa poraza in umikanja preko albanskega gorovja, kakor pri Vasiču. Njegov opis umiranja Srbov na Krfu in Otoku Smrti je v svoji kratkosti in neposrednosti nenadkriljiv. Slika Srbov v Solunu in na macedonski fronti je sicer res zelo „idilična“, toda bo odgovarjala resničnemu duševnemu stanju. Redko je kaka knjiga nudila poleg toliko nezadovoljivega v vsebinskem in formalnem oziru toliko dobrega in zdravega.

Dr. G. Čremošnik.

„Savremenik“ (1919, str. 576) govori o težkočah, ki jih je imel pri sestavljanju informativnega dela in pravi med drugim: „Uredništvo se obračalo nekoliko puta i na različite adrese radi stalnoga izvješćivanja o književnim i umjetničkim prilikama recimo, kod Slovenaca, ali s nikakovim uspjehom. Čini se, da Slovencima nije do toga, da narod i u drugim dijelovima naše države upozna njihov rad i nastojanja na književnom i kulturnom polju uopće.“ Za te neuspehe so sicer v prvi vrsti odgovorne one „adrese“, vendar pa treba reči, da Slovenci na tem sami nismo toliko krivi. Naša peresa imajo pri nas samih doma dela čez glavo, kar ni nobeno čudo: vinograd je velik, delavcev pa malo. Sploh pa je precej upravičen dvom, ali je baš ta pot za medsebojno spoznavanje in zблиževanje najprimernejša. Ne vem, ali bi pisanje kakega Slovenca v „Savremeniku“ o slovenski literaturi pridobilo onemu ducatu Hrvatov, ki bere slovenske knjige, še kakega novega člana. Asto velja v enaki meri za slovenske liste. Nas Slovence